

O'ZBEKISTONDA XALQARO KREDITLAR

Toshkent moliya instituti
prof. Sh.Z.Abdullayeva
Magistr. Sh.R.Rajabova

Annotatsiya: *O'zbekistonda banklar va moliya institutlarini o'z ichiga olgan rivojlanayotgan moliya tizimi mavjud bo'lib, ushbu institutlarning ba'zilari jismoniy shaxslar va korxonalar uchun kredit mahsulotlarini taklif qiladi. Biroq, mamlakat moliya tizimi hali ham xalqaro kredit tizimlari bilan to'liq integratsiyalashgani yo'q.*

Kalit so'zlar: *Xalqaro kredit tizimlari, kreditorlar, qarz oluvchilar, kredit ballari, monitoring, kredit reytingi modellari.*

Xalqaro kredit tizimlari deganda turli mamlakatlardagi korxonalar va jismoniy shaxslar o'rtasidagi kredit va kredit faoliyatini tartibga soluvchi qoidalar va qoidalarga aytiladi. Ushbu tizimlar transchegaraviy operatsiyalarni osonlashtirish va bog'liq xavflarni boshqarish uchun mo'ljallangan.

Xalqaro kredit tizimlarining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri kredit hisobotidir. Kredit byurolari jismoniy shaxslar va korxonalarining kreditga layoqatliligi to'g'risidagi ma'lumotlarni to'playdi va qo'llab-quvvatlaydi, bundan keyin kreditorlar kimga va qanday shartlarda qarz berish to'g'risida qaror qabul qilish uchun foydalanadilar.

Turli mamlakatlarda turli xil kredit hisobot tizimlari mavjud va bu tizimlar turli qonunchilik doirasida ishlashi mumkin. Misol uchun, Qo'shma Shtatlarda kredit hisobotlarini tuzadigan uchta yirik kredit byurosi mavjud bo'lsa, Evropada kredit hisoboti umumiy ma'lumotlarni himoya qilish qoidalari bilan tartibga solinadi.

Xalqaro kredit tizimlarining boshqa muhim jihatlariga to'lovlarni qayta ishlash, firibgarlikning oldini olish va qarzni undirish kiradi. Ushbu tizimlar yurisdiksiyalar bo'ylab izchillik va ishonchlilikni ta'minlash uchun ko'pincha xalqaro standartlarga va Xalqaro Standartlashtirish Tashkiloti (ISO) tomonidan belgilangan eng yaxshi amaliyotlarga tayanadi.

Kredit tizimlari - bu kreditorlar va qarz oluvchilar uchun kredit layoqatini boshqarish uchun tuzilmani ta'minlovchi murakkab tizimlar. Turli xil kredit tizimlariga quyidagilar kiradi:

1. Kredit byurolari: Bular iste'mol krediti tarixi haqida ma'lumot to'playdigan va saqlaydigan kompaniyalardir. Kredit byurolari ushbu ma'lumotni kreditorlardan oladi va undan kreditga layoqatlilikni aniqlash uchun foydalaniladigan kredit hisobotlarini yaratish uchun foydalanadi.

2. Kredit ballari: Kredit ballari - bu jismoniy shaxslarga ularning kredit tarixidan kelib chiqib beriladigan raqamli qiymatlar. Eng ko'p qo'llaniladigan kredit balli FICO ball bo'lib, u 300 dan 850 gacha. Yuqori ball kreditga layoqatliligini ko'rsatadi.

3. Kredit monitoringi xizmatlari: Bu xizmatlar kredit faoliyatini nazorat qilish, foydalanuvchilarni kredit reytingi yoki identifikatoriga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan o'zgarishlar haqida ogohlantirish uchun mo'ljallangan. Ular ko'pincha kredit hisoboti monitoringi, shaxsni o'g'irlashdan himoya qilish va kredit ballarini kuzatish kabi xususiyatlarni taklif qilishadi.

4. Kredit bo'yicha maslahat: Kredit bo'yicha maslahat, shaxsning moliyaviy holatiga moslashtirilgan qarzni to'lash rejasini tuzish uchun professional bilan ishlashni o'z ichiga oladi. Kredit maslahatchilari, shuningdek, byudjet tuzish, kreditni ta'mirlash va qarzni mustahkamlash bo'yicha maslahatlar berishi mumkin.

5. Kreditni muzlatish: Bu tegishli ruxsatga ega bo'lmagan har bir kishining kredit hisobotiga kirishini cheklaydigan xavfsizlik chorasi. Kreditni muzlatish, shaxsning kredit hisobotida firibgarlik faoliyatining oldini olishga yordam beradi, lekin kerak bo'lganda, yangi kredit olish uchun ham to'siq bo'lishi mumkin.

AQSh, Kanada, Buyuk Britaniya kabi rivojlangan mamlakatlardagi xalqaro kredit tizimlari ham xuddi shunday ishlaydi. Ular jismoniy shaxslarning kredit tarixi to'g'risidagi ma'lumotlarni to'playdigan va kredit hisobotlarini tuzadigan kredit hisoboti agentliklariga asoslanadi. Ushbu hisobotlar kreditorlar va boshqa moliya institutlari tomonidan jismoniy shaxsning kreditga layoqatliligini baholash va ularning kredit olish huquqiga ega yoki yo'qligini aniqlash uchun foydalaniladi.

Kredit hisobotlari odatda jismoniy shaxsning kredit hisoblari, to'lovlar tarixi, to'lanmagan qarzlari, bankrotliklari va boshqa moliyaviy ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Kredit reytingi modellari ushbu ma'lumotni tahlil qilish va shaxsning kreditga layoqatliligini raqamli ifodalovchi kredit balini yaratish uchun ishlatiladi.

An'anaviy kredit hisobot agentliklariga qo'shimcha ravishda, ijtimoiy media reytingi va ijara hisoboti kabi muqobil kredit skoring modellari ham ishlab chiqilmoqda. Biroq, bular global kredit tizimlarida hali keng qo'llanilmagan.

O'zbekiston — Markaziy Osiyoda joylashgan, taxminan 34,9 million aholiga ega davlat. Uning iqtisodiyoti asosan paxta, oltin va tabiiy gaz kabi tovarlarni ishlab chiqarish va eksport qilishga bog'liq. So'nggi yillarda O'zbekiston hukumati xorijiy sarmoyalarni jalb qilish, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va tovarga qaramlikni kamaytirish maqsadida iqtisodiy islohotlarni amalga oshirmoqda.

Moliyaviy sektor nuqtai nazaridan O'zbekistonda hali ham asosan davlat banklari ustunlik qiladigan bank tizimi rivojlanmoqda. Shu bilan birga, hukumat xususiy banklarning o'sishini rag'batlantirish va bank tizimining samaradorligini oshirish choralari ko'rdi. Mamlakat fond birjasi 1994-yilda tashkil etilgan bo'lib, hozirda cheklangan miqdordagi ochiq aksiyadorlik jamiyatlarining aktsiyalari savdosi bilan shug'ullanadi. Bundan tashqari,

O'zbekiston Yevroosiyo Iqtisodiy Ittifoqining bir qismi bo'lib, mintaqada savdo va investitsiyalarni rivojlantirishga qaratilgan turli xalqaro shartnomalarni imzolagan.

O'zbekiston iqtisodiyoti Markaziy Osiyodagi eng tez rivojlanayotgan iqtisodiyotlardan biri hisoblanadi. Mamlakat boy tabiiy resurslarga, jumladan, foydali qazilmalar va qishloq xo'jaligi yerlariga ega bo'lib, ular so'nggi yillarda o'sish sur'atlarini ta'minladi. Bundan tashqari, O'zbekistonning Osiyo va Yevropa chorrahasida joylashgan strategik joylashuvi infratuzilma va logistikani rivojlantirishga katta miqdorda xorijiy sarmoyalarni jalb qildi.

O'zbekiston hukumati xorijiy sarmoyalarni jalb qilish va moliya sektorida shaffoflikni ta'minlash maqsadida bir qancha iqtisodiy islohotlarni amalga oshirdi. Yirik islohotlardan biri 2017-yilda milliy valyuta kursini liberallashtirish bo'ldi, bu deyarli 30 yil ichida birinchi marta bozor kursida erkin ayirboshlash imkonini berdi. Bu chora xorijiy investitsiyalar va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga yordam berdi.

O'zbekistonda moliya sektori boshqa ko'plab mamlakatlarga nisbatan hali ham rivojlanmagan. Shu bilan birga, hukumat 2019-yilda mamlakatda banklar faoliyatining huquqiy asoslarini ta'minlovchi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi kabi sohani isloh qilishga qat'iy intilishini ko'rsatdi. O'zbekiston Markaziy banki moliya sohasini tartibga soladi va hozirda mamlakatimizda 30 dan ortiq bank faoliyat yuritmoqda.

Umuman olganda, hali hal qilinishi kerak bo'lgan muammolar mavjud bo'lsa-da, O'zbekiston iqtisodiyoti va moliya sektori kelgusida rivojlanish va xorijiy sarmoyalarni jalb etishni davom ettirishga tayyor.

O'zbekistonda xalqaro kredit tizimlarini joriy etish bir qator afzalliklarga ega bo'lishi mumkin, jumladan:

1. Kredit olish imkoniyatini yaxshilash: Xalqaro kredit tizimlari qarz oluvchining kreditga layoqatlilikini baholashning standartlashtirilgan usulini taqdim etadi, bu esa kreditorlarga kreditni yanada ishonchli tarzda taqdim etish imkonini beradi. Bu O'zbekistondagi jismoniy shaxslar va korxonalar uchun xorijiy kreditorlarning kredit olishini osonlashtirishi mumkin, bu xalqaro miqyosda kengaymoqchi bo'lgan kompaniyalar uchun ayniqsa muhim bo'lishi mumkin.

2. Investitsiyalarning ortishi: kredit olish imkoniyatini yaxshilash va kreditorlar uchun riskni kamaytirish orqali xalqaro kredit tizimlarini joriy etish O'zbekistonga ko'proq xorijiy investitsiyalarni jalb qilishi mumkin. Xalqaro kreditorlar, agar ular qarz oluvchilarning kreditga layoqatlilikiga ishonchi komil bo'lsa va ishonchli kredit ma'lumotlariga ega bo'lsa, O'zbekistonga sarmoya kiritishga tayyor bo'lishi mumkin.

3. Iqtisodiy o'sishning kuchayishi: kredit va investitsiyalardan kengroq foydalanish biznesni kengaytirish va ish o'rinlarini yaratish orqali iqtisodiy o'sishga yordam beradi.

4. Noaniqlikni kamaytirish: Xalqaro kredit tizimlarini qabul qilish noaniqlikni kamaytirishga yordam beradi, bu esa chegaralar orqali biznes yuritishni osonlashtiradi. Xalqaro kredit reyting agentliklari yordamida kredit layoqatini baholashni standartlashtirish

kredit va moliyaviy operatsiyalar bo'yicha ishonchli va o'z vaqtida qaror qabul qilish imkonini beradi.

Kredit tizimlari va amaliyotlari iqtisodiy va moliyaviy siyosatiga qarab mamlakatlarda farqlanadi. Men xalqaro kredit tizimlari haqida umumiy ma'lumot bera olsam-da, O'zbekistonning joriy kredit tizimlari va amaliyotlaridan foydalanish imkoniga ega emasman, chunki ular o'zgarishi mumkin va tushunish uchun maxsus bilim va tajriba talab qilinishi mumkin.

Umuman olganda, xalqaro kredit tizimlari odatda jismoniy shaxslarning kredit tarixi to'g'risidagi ma'lumotlarni to'playdigan va yuritadigan kredit byurolarini o'z ichiga oladi. Ushbu ma'lumotlar o'tgan kreditlar, kredit kartalari va boshqa turdagi kreditlar to'g'risidagi ma'lumotlarni, shuningdek, to'lov harakati va kreditga layoqatlilik haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Kreditorlar ushbu ma'lumotlardan kredit xavfini baholash va ma'lum bir shaxsga kredit berish yoki bermaslik to'g'risida qaror qabul qilish uchun foydalanadilar.

Xalqaro miqyosda kredit ballari odatda shaxsning kreditga layoqatliliigi o'lchovi sifatida qo'llaniladi. Ushbu ballar kredit byurolari tomonidan to'plangan ma'lumotlarga asoslanib tuziladi. Kredit ballarini hisoblash uchun ishlatiladigan maxsus algoritmlar mamlakatlar va kredit byurolari orasida farq qilishi mumkin.

O'zbekistonda kredit tizimi va amaliyoti boshqa mamlakatlardagidan farq qilishi mumkin. Biroq, ushbu tizimlar va amaliyotlarning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi ma'lumotlar mening o'quv ma'lumotlarimga kirmaydi. Qo'shimcha ma'lumot olish uchun O'zbekistondagi kredit tizimlari bilan shug'ullanuvchi moliyaviy ekspertlar yoki institutlar bilan maslahatlashish tavsiya etiladi.

Umuman olganda, xalqaro kredit tizimlari transchegaraviy kreditlash va tranzaksiyalar bilan bog'liq risklarni yumshatishga yordam berish orqali global savdo va investitsiyalarni osonlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Xalqaro kredit tizimlari jismoniy va korxonalariga kredit va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini berishda muhim rol o'ynaydi, bu esa iqtisodiy o'sish va barqarorlikni rag'batlantirish uchun muhimdir.

Xalqaro kredit tizimlarini joriy etish kreditlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va kreditorlar uchun risklarni kamaytirish orqali O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi va jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuviga yordam berishi mumkin. O'zbekistonda xalqaro kredit tizimlarini joriy etish mamlakat uchun uzoq muddatli katta foyda keltirishi mumkin. Bunday tizimlar O'zbekistonning xalqaro moliyaviy operatsiyalar bo'yicha ishonchli va ishonchli hamkor sifatidagi jahon obro'sini oshirishi mumkin.

Biroq, bunday tizimlarni amalga oshirishdan oldin, bir nechta omillarni hisobga olish kerak bo'lishi mumkin, masalan:

1. Normativ-huquqiy baza: kredit hisoboti tizimida shaffoflik, hisobdorlik va izchillikni ta'minlaydigan me'yoriy-huquqiy bazani yaratish muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizim

maxfiylik bilan bog'liq muammolarni hal qilishi va ma'lumotlardan faqat qonuniy maqsadlarda foydalanilishini ta'minlashi kerak.

2. Texnik infratuzilma: Kredit tizimlarini amalga oshirish uchun zamonaviy texnik infratuzilma, jumladan ishonchli aloqa tarmoqlari, ilg'or ma'lumotlarni saqlash vositalari va xavfsiz kirish protokollari talab qilinadi.

3. Imkoniyatlarni oshirish: O'zbekistonda samarali kredit tizimini joriy qilish uchun moliya institutlari va boshqa manfaatdor tomonlarning kredit hisoboti, ma'lumotlarni boshqarish, risklarni baholash va axborot xavfsizligi kabi sohalarda salohiyatini oshirish zarur.

4. Aholining xabardorligi: Xalqaro kredit tizimini joriy etish ko'p jihatdan jamoatchilik ishonchiga tayanadi. Aholini tushuntirish tadbirlari fuqarolarni kredit hisoboti va kredit skoringining afzalliklari to'g'risida tushuntirishga yordam beradi, shu bilan birga tizim haqidagi har qanday noto'g'ri tushunchalarni bartaraf etadi.

Shu bois O'zbekistonda kredit hisobotining xalqaro standartini joriy etishni ana shu asosiy masalalarni hisobga olgan holda puxta rejalashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. David Sapsford and John-ren Chen, "International Credit and Trade".
2. Robert E. Bruner, "International Credit Management: An Executive Guide".
3. Okhunov, M., & Minamatov, Y. (2021). Application of Innovative Projects in Information Systems. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 11, 167-168.
4. Mamatzhonovich, O. D., Khamidovich, O. M., & Esonali o'g'li, M. Y. (2022). DIGITAL ECONOMY: ESSENCE, FEATURES AND STAGES OF DEVELOPMENT. Academia Globe: Inderscience Research, 3(04), 355-359.
5. Охунов, Д. М., Охунов, М. Х., & Миноматов, Ю. (2022). ЭПОХА ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ-ЭПОХА НОВЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ И ПЕРСПЕКТИВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА НА ОСНОВЕ ТЕХ-НОЛОГИЙ КРАУДСОРСИНГА. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 61-65.
6. Каримов, Ж. Х. (2021). ПРОЦЕДУРЫ ОПТИМИЗАЦИИ ГЛОБАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ МНОГОСТАДИЙНЫМИ ПРОЦЕССАМИ. Universum: технические науки, (11-1 (92)), 48-52.
7. Okhunov, D. M., Okhunov, M. H., & Minamatov, Y. E. (2023). The Use of Machine Learning and Neural Networks in the Digital Economy and International Digital Integration. Journal of Ethics and Diversity in International Communication.
8. MINAMATOV, Y. IMPORTANT ASPECTS OF CLOUD TECHNOLOGY. ЭКОНОМИКА, 338-341.

9. Zokirov, S. I., Sobirov, M. N., Tursunov, H. K., & Sobirov, M. M. (2019). Development of a hybrid model of a thermophotogenerator and an empirical analysis of the dependence of the efficiency of a photocell on temperature. *Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers*, 15(3), 49-57.

10. Горовик, А. А., & Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. *Universum: технические науки*, (8-1 (77)), 27-29.